

észt, pontuszi görög, lengyel repatriánsok Oroszországból, Ukrajnából, finnek Karéliából, szlovákok Ukrajnából és Szerbiából, délkelet-németek Romániából, volgai németek Oroszországból és Kazahsztánból (ahová a háború alatt száműzték őket) stb. Az első években – 1989-1992 között – kitelepült vagy elmenekült 4 milliónyi kelet- és kelet-közép-európai migráns zömmel kisebbségi sorsát hagyta maga mögött s talált – remélhetőleg – hazára egy-egy anyaországban.

A repatriáns-mozgás sajátos esete: a történelmileg kiszakadt, a keleti régiók sok pontján kisebbségi helyzetbe szorult német etnikum németországi „haza”-fogadása. A német állam ez irányú, igen áldozatos bevándorlás-politikája példaértékű, egyszersmind szerencsés is a globális migráció nyomasztó versenyé szemponyjából. E politika kezdetei visszanyúlnak az egykorú Nyugat-Németország legkorábbi hidegháborús időszakáig, és az előzmény gazdag tapasztalataira is építhetők, amikor az 1989/90 utáni megtöbbszörözött szélességű, 3 milliós igénylői körre szabott feladatoknak nekilátott.

A menekülés és kitelepülés motivációi egyébiránt gyakran keverednek vagy összeadódnak. Vegyük csak a roma-szegregáció példáját, amelyben a fenyegetettség már a munkaerőpiacról való kizáródással elkezdődik. A felvevő övezetek, nem utolsósorban az uniós országok, illetve az EU-adminisztráció jelentős erőfeszítéseket fejtenek ki a különféle háttérű migrációk és adott migráns csoportok differenciált kezelése, a befogadás, az átmeneti időre szóló humanitárius gondoskodás vagy a politikai menedéknyújtás probléma-arányos megoldásmódja érdekében. A sok összetevős mozgáshullám 2010-ig egyébként egyelőre „lecsengett”, amihez sok tekintetben hozzájárult az EU széleskörű keleti bővítése – érintett államonként a csatlakozási folyamat és az érvényre emelt tagság stabilizáló hatásával.

Komáromi Sándor

NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI IRODALMAK

Transznacionális identitás a diaszpóra irodalomban: Vasily Yanovsky narratívái

Rubins, Maria: Transnational Identities in Diaspora Writing: The Narratives of Vasily Yanovsky = Slavic Review, Vol. 73, 2014, No. 1, 62-84. p.

Noha az orosz nyelvű emigráns irodalom vizsgálata közel harminc éve pezsgő tudományterület, a szövegek kritikai fogadtatása leginkább a „nagy visszatérés” retorikájába illeszkedik: a diaszpórát egyfajta „mellékágnak” tekintik, amely óhatatlanul beletorkollik az anyaország 20. századi orosz irodalmának folyamába. Az emigráns írókat rendszerint az orosz irodalmi kánon kontextusában, ország és nyelv szerinti megosztásban értelmezik, holott az évek során teljesen eltérő földrajzi és kulturális teret alakítottak ki maguknak. A különböző kulturális hatások által formált narratíváik rendre túllépnek a nemzeti kereteken, és egyfajta transznacionális ars poeticát hoznak létre. A cikk szerzője az orosz emigráns irodalmat állítja párhuzamba a transznacionális elméleti kerettel, amely termékeny fogalmi keretet biztosít a kivetettség, a transzkulturális elidegenedés és a hibriditás által meghatározott narratívák tárgyalásához.

Napjaink globalizált, poszt-nacionális, posztkoloniális és posztmodern világában, ahol a nemzet fogalma már nem stabil és monolitikus kategória, hanem kulturális produktum és képzeletbeli közösség, a formálódó transznacionális elmélet alternatív megközelítést kínál a csoportidentitás megfogalmazásához. A transznacionalizmus szókincsének egyik központi kategóriája a *határ* és annak porózus és változó természetének feltárása. Ha a nyelvet a nemzeti profil alapvető meghatározójának tekintjük, akkor aligha meglepő, hogy a transznacionális

identitású szerzők – így pl. Nabokov, Beckett, Conrad vagy Kundera – irodalmi perszónája nem azonosítható a születésük szerinti anyanyelvükkel, és írásuk nyelve is változik az idők során. Kétnyelvűségük azonban nem egyszerű nyelvcseré, hanem egyfajta új tér megalkotása. A kreatív kifejezőmód nyelvének megválasztása adott esetben a szerző személyes írói preferenciáját tükrözi, nem pedig egy szöveg és a nemzeti hagyomány vagy irodalmi kánon közötti összefüggést. A transznacionális írók legfőbb erénye tulajdonképpen nem is a kétnyelvűség, hanem a „kétkultúráság”. A transznacionális szöveg értelmezése az olvasók tájékozottságán múlik, illetve azon, hogy mennyire tudják a különböző kultúrák perspektíváit egymáshoz közelíteni. A nemzeti identitás tehát többé nem földrajzi alapon határozható meg, hanem intellektuális és érzelmi azonosulássá alakul át, ezáltal pedig könnyen hozzáférhető és „hordozható”.

Az orosz forradalmat követő tömeges emigráció nem várt mellékhatásaként különböző válfajok alakultak ki a transznacionális íráson belül. Az egyik emblemikus kozmopolita író például Vladimir Nabokov volt, illetve kortársa, Vasily Yanovsky (1906-1989), aki azonban egyedi és Nabokovnál radikálisabb hangot ütött meg ebben a kánonban.¹ Yanovsky az emigráns generáció krónikásaként jelentősen gazdagította az orosz kultúrtörténet-írást. Fikciójában azonban átlépte a nemzeti határokat, és transznacionális, majd kétnyelvű íróvá vált. Egyedi, metafizikai gondolatvilágát tükröző műveit a globális olvasóközönségnek szánta. Irodalmi munkássága során Yanovsky olyan kérdéseket feszegetett, amelyek jelenleg is a transznacionális diskurzus központi problematikáit képezik.

Yanovsky az „áttelepült” írók iskolapéldája, hiszen Poltavában született, majd Lengyelországon keresztül Párizsba került, végül pedig New Yorkba költözött. Ilyen értelemben tökéletesen beleillik az orosz diaszpóra íróinak sorába, amelyet „észrevétlen generációnak”, „párizsi iskolának” és „orosz Montparnasse-nak” is neveznek. Ezt a generációt azonban nem feltétlenül a születési év tartja össze, hanem sokkal inkább a külső, traumatikus történelmi hatásokra adott hasonló reakcióik, a

közös értékek, viselkedésminták, a hasonló mentalitás és a szolidaritás. Ezen kétkultúrás és kétnyelvű fiatal írók emlékezetében Oroszország már csak halványan élt, és sokkal erősebb értelmi és érzelmi kötődéssel viszonyultak választott hazájukhoz. Témaválasztásukban a kortárs Európa felé fordultak, és merészen kísérleteztek a nyugati művészeti irányzatokkal, integrálva a dadaizmus, a szürrealizmus, az egzisztencializmus és a fiziológiai stílus elemeit. Az orosz Montparnasse íróit a közvetlen valóság érdekelte. Párizst nem földrajzi valóságként, hanem egyfajta esztétikai közegként élték meg, és saját gyökértelenségüket és marginalitásukat vetítették ki a városra, így vált a szemükben Párizs az elidegenítő városi metropolisz archetípusává és a modernitás és a kreativitás gyújtópontjává.

Yanovsky maga is a kulturális fúziót jelölte meg a saját generációja által folytatott esztétikai tevékenység legjellemzőbb módjának. A párizsi száműzetés közvetlen hozzáférést biztosított Yanovskynak mind a nyugati avantgárdhoz, mind pedig az orosz intellektuális tradícióhoz. Yanovsky párizsi munkássága, akárcsak generációjának többi írójéé, jól illusztrálja a két világháború közötti próza eltolódását a regénytől az „emberi dokumentumra” emlékeztető, önletrajzi, vallomásszerű, introspektív írásmódok irányába. A tipikus emberi dokumentum egy-egy szám első személyben előadott, megtörtént eseményen alapul, amelyet csiszolatlan, töredezett és inkoherens formában mesélnek el. Ennek a műfajnak nincs lezárása, megfogalmazása provokatívan explicit, és hiányoznak belőle a konvencionális retorikai eszközök. Yanovsky is alkotott ebben a műfajban: tumorok, boncolások és műtétek grafikus és obszcén nyelvezetű leírásával, az orosz szintaxis szabályait maximálisan felrúgva. Yanovsky látásmódját az különbözteti meg a két világháború közötti emberi dokumentumok abszurd világától, hogy rendíthetetlenül igyekszik megragadni az egyedi lét értelmét és felfedezni az élet és a halál látszólagos kiszámíthatatlansága mögött rejlő metafizikát. Yanovsky eme lelki kiütéskeresésnek köszönhetően emelkedik fölül azon az egzisztencialista nihilizmuson, amely a két világháború közötti generáció beállítottságát meghatározta.

Yanovsky egyik első próbálkozása a „Ljubov’ vtoraja” (A második szerelem, 1935) című novella, amelyben a spirituális ébredés motívu-

¹ A szerzők nevét az általuk használt angolos írásmód szerint tüntetjük fel.

mát vezeti be. A naplóformában íródott műben egy öngyilkosság szélére sodródott nő spirituális élményben részesül, amikor a Notre-Dame templomtornyából letekintve mintegy megszállja és átjárja egy földöntúli erő, és ennek hatására visszanyeri Istenbe vetett hitét és élete értelmét. A katolicizmus archeotipikus helyszíne, a Notre-Dame révén a hősnő egyetemes európai identitása jelenik meg. Az íróra jellemző fiziológiai írásmódot tükrözi, hogy a nő lelki újjászületését a közösülés és a szülés trópusain keresztül ragadja meg. Európé toposzát ötvözi az orosz emigráns emberi dokumentummal a spirituális kiemelkedést és katarzist hangsúlyozva, és ebből a fúzióból egy több nézőpontot egyesítő, hibrid szöveg születik meg. Yanovsky – zsidó gyökereitől elhatárolódva – az ökumenikus kereszténységben mint világvallásban vélte felfedezni egy egyetemesebb, transznacionális identitás rugalmas kereteit.

A II. világháború kitörését és Franciaország megszállását követően Yanovskynak ismét új országba kellett települnie: az Amerikai Egyesült Államokba. New Yorkban számos kihívással találta magát szemben, hiszen el kellett sajátítani a nyelvet és az amerikai életmódot, és újra fel kellett magát találnia ebben a szokatlan kulturális és társadalmi miliőben. Szerencsésen bekapcsolódott egy hasonló gondolkodású, kozmopolita értelmiségiekből álló New York-i körbe, amely a „Third Hour” (Harmadik óra) nevű ökumenikus társaság köré csoportosult, és amely nem csak orosz emigránsokat vonzott. Ebben az időszakban született meg Yanovsky „Portativnoje bessmertije” (Hordozható halhatatlanság, 1953) című műve, amely jól tükrözi az író személyes és alkotói fejlődésének fontos állomásait. A történet egy lepusztult városban, Párizsban játszódik, és egy fiatal emigráns orvos a főszereplője, aki a város szélén lakik, szegényeket gyógyít, és nem vágyik karrierre. A Párizsról festett kép szöges ellentétben áll a csillogó világváros mítoszával, amely tovább élt az orosz kultúrában. Ez a groteszk látomás, a fiziológiai leírások, az egzisztenciális kilátástalanság a végletekig elvitt emberi dokumentum műfaji kritériumainak felel meg, azonban az író a regény vége felé felvillantja egy pozitívabb kicsengés lehetőségét is. Egy idealista csoport az emberi természetet jó irányba megváltoztató sugárzást fejleszt ki, amely a célba vett embereket kedvessé és együttérzővé varázsolja. Yanovsky azonban maga is ironiával vegyes érzésekkel tekint erre az utópiszi-

kus lehetőségre, és a mű az emberi természet manipulációjára irányuló törekvések – amelyre számos példát produkált a 20. század történelme – görbe tükreként is értelmezhető.

Yanovsky témaválasztásában felfedezhetők a hagyományos orosz (emigráns) értelmiséget foglalkoztató kérdések, így például az, hogy helyreállítható-e Isten országa e földön, illetve visszagöngyölíthető-e saját egyéniségünk egészen az őseinkig anélkül, hogy mi magunk is atomokra hullanánk (vö. Fedorov elgondolásai). A két világháború közötti generáció által bálványozott Bergson szintén folyamatos szellemi inspirációt jelentett Yanovsky számára, aki műveiben maga is gyakran használta a spirituális és a habituális emlékezet fogalmait. Az író Amerikában készült műveinek védjegyévé vált a „Portatovnije beszmertije”, amely a fikció és a valóság határán lebegő heterogén diskurzusokból épült fel, és amely egyesíti magában a vallomást, az önéletrajzot, a teológiát, a tudományos fantasztikumot, az utópiát és a disztópiát.

A transznacionális szerzők látszólagos könnyedsége, amellyel határokat lépnek át, gyakran illúzióknak bizonyul, és narratíváik mély aggodalomról tanúskodnak a stabil identitás elvesztésével kapcsolatban. Yanovsky első válasza az amerikai létre egy karkai átalakulásról szóló regény volt, az „Amerikanszkij opüt” (Amerikai tapasztalat, 1946-48). Ebben a történetben a félig orosz, félig francia főhős Amerikában tölti gyermekkorát, majd évtizedeken át különböző európai országok között ingázik. Amerikába hazatérve nem találja a helyét, mert a valóság nem koherens az ő fejében élő „valódi Amerikával”. Egy reggel aztán arra ébred, hogy színes bőrű férfivé változott, ráadásul a testén marad egy fehér folt – hibrid mivoltára emlékeztető jegyként. Ebben a műben a szerző a posztmodern, transznacionalista gondolkodók egyik legvitatottabb állítását boncolgatja, miszerint a faj, az etnikum, sőt a nem is esetleges, kulturálisan megalkotott építőköve az identitásnak belül.

Mivel témaválasztása nem illeszkedett a nemzeti tematikus kontextusba, Yanovskyt nem értékelte az orosz emigráns közösség. Ezért az író úgy döntött, hogy közvetlenül a nemzetközi közönség felé fordul, és angolul publikál. Az első angolul megjelenő műve, a „No Man’s Time” (Senki ideje, 1967) az amerikai korszak legjobban sikerült regényévé vált. A kritikusok szerint a mű egyfajta allegória, avagy szakro-tudomá-

nyos detektívregény. A szereplőkön keresztül az író eljátszik az emlékezet és az idő lineáris, egyirányú felfogásával, a logikával, az ok-okozati összefüggésekkel. A múlt, a jelen és a jövő felcserélhető, és azt tükrözi, hogy meg kell próbálnunk felidézni azt a valóságot, amelyben a lelünk még a jelen képzelte horizontja előtt létezett. Yanovsky számára a művészetet nem lehet pusztán egy esztétikai funkcióra redukálni; művein keresztül az egyetemes ügyet szerette volna maga is előbbre vinni.

Későbbi műveiben Yanovsky tovább kutatta a kozmikus áramlásba illeszkedő emberi létet, valamint az élet és a halál, a múlt és a jövő, az én és a másik, a földi civilizációk és a távoli galaxisok közötti konvencionális határokat feszegette. Prózája jól mutatja a modern transznacionális modellek sokszínűségét és rugalmasságát. Mivel elszántan törekedett arra, hogy egyetemes nyelven szóljon a globális közönséghez, a dinamikus irodalmi mintákat ötvözte a tudományba, az orvoslásba és a transzcendentális filozófiába tett kirándulásokkal. Yanovsky szabadon egybeolvasztotta Fedorov kozmikus felfogását, Bergson emlékezéssel kapcsolatos elméletét, az ökumenikus kereszténységet és a lélekvándorlás misztikumát. Olyan hibrid narratívát hozott létre, amely tovább értelmezhető, és amely jól mutatja a transznacionális szövegek eredendően dinamikus, párbeszédre invitáló és befogadó természetét.

KISEBBSÉGEK NYELVHASZNÁLATA

Kisebbségi nyelvpolitika Olaszországban – a friuli nyelv példáján

Hönigsperger, Astrid: Sprachenpolitik in Friaul. Überlegungen zu Problemen bei der Umsetzung der „Legge 482/1999“. = Europa Ethnica. 69. Jg. 2012. No. 3-4. 92-96. p.

Hivatalos becslések szerint Olaszország lakosságának mintegy 5%-ának nem olasz az anyanyelve. Az olasz törvények eredetileg (a háború utáni időszakra visszatekintve) négy, regionálisan használt kisebbségi nyelvet ismertek el hivatalosan: Dél-Tirolban a németet és a rétoromán csoporthoz tartozó ladint, az Aosta-völgyi franciát, valamint a Trieszt és Goricia környéki szlovént. A történeti örökség részeként fennmaradt egyéb *nyelvek közül* az Európa Tanács 1992. évi *Kisebbségi vagy Regionális Nyelvek Európai Chartájának szellemében, nem elsielve, 1999-ben további nyolc nyelv vagy nyelvváltozat került törvényi védelem alá (1999. 482. sz. törvény). Ezek között szerepel a friuli, melyet Friuli-Venezia Giulia tartomány (Karni- és Júlia-Alpok, Trieszti karsztvidék stb.) lakói kiterjedt területein, részben a 70 000-es szlovén kisebbséggel közös tájakon beszélnek. A friuli nyelv ugyan-csak a rétoromán csoporthoz tartozik. Az olasz nyelvpolitika a széttagolt itáliai múltat őrző, nagyszámú olasz nyelvi dialektust továbbra is feláldozza a nemzeti standard oltárán.*

A helyi nyelvi és kulturális örökséget illetően a régiók bizonyos korlátok között saját hatáskörben is intézkedhetnek, mindenesetre a végrehajtás valódi kényszerítő ereje nélkül. Helyi próbálkozásokra évekként előbb sor került a friuli vonatkozásában is, ezek azonban nem mentek át a gyakorlatba. Ugyanakkor a központi szabályozás elhúzódó végrehajtása maga is gyakran hagy kívánni valókat maga után, amíg az érintett lakosság a teljesebb értékű eredményt ki nem követeli.